

12.

La viabilitat de l'humanisme pedagògic a l'Europa postmoderna

Vilanou, Conrad
Vilafranca, Isabel
Garcia Farrero, Jordi
Prats, Enric

(GREPPS, Grup de Recerca en Pensament Pedagògic i Social)

Resum

Sembla obvi que Europa viu una profunda crisi tal com es pot comprovar amb el Brexit. No debades, Enrico Letta –primer ministre italià entre 2013 i 2014, i un dels líders que promou l'entesa llatina dins del context de la Unió– va publicar el llibre *Hacer Europa y no la guerra* (2017). Fa la impressió que el que ha succeït és que Europa –que havia estat històricament una via pedagògica i cultural, tal com es va simbolitzar en la figura d'Erasme de Rotterdam– ha optat per una via econòmica, basada en primer lloc en el carbó i l'acer, i més tard, en la lògica d'un mercat comú europeu. Fet i fet, aquesta deriva economicista s'ha accentuat en els darrers anys, a redós de la crisi financera de 2008, que ha prioritzat les qüestions del mercat en detriment d'una unitat de caire humanista. Fet i fet, aquest deixant humanista enllaça amb la tradició pedagògica, des de la *Paideia* grega als corrents neohumanistes dels segles XIX i XX.

Nogensmenys, i a grans trets, aquest deixant coincideix amb el que van plantejar autors com Bruno Snell i Ernst Robert Curtius, quan es referien a l'esperit d'Europa. Convé tenir present allò que va dir T.S. Eliot quan es va acomiadar dels lectors, al gener de 1939, en tancar la revista *The criterion*, en el sentit que l'esperit europeu s'havia fet invisible. Per la seva part, l'any 1932 Stefan Zweig insistia en la pedagogia per tal de desintoxicar Europa dels mals de la crisi d'entreguerres, una crisi total, no només econòmica, sinó també epistemològica, política i filosòfica, és a dir, de sentit. Al capdavant, el sorgiment de la Unió Europea l'any 1957 –després de la catàstrofe del totalitarisme i del diluvi de la Segona Guerra Mundial que, en veritat, va representar el tancament de la Gran Guerra– es basa en aquesta tradició humanista com van posar de manifest els que poden ser considerats fundadors d'Europa (Schuman, Adenauer, De Gaulle, De Gasperi, Rougemont, etc.), per bé que alguns –com va reconèixer Jean Monnet– van deixar en un segon terme la via cultural-pedagògica. En efecte, Monnet ha estat considerat pel professor Santiago Petschen un autèntic pedagog social, de manera que no pot estranyar l'afirmació d'aquest darrer quan proclama que "la Unió Europea, la va fer la pedagogia" (Petschen, 2007).

Altrament, fa la impressió que sortir a la recerca de l'ànima d'Europa és un eix transversal que abasta moltes disciplines, des de la Història, la Teologia, la Filosofia, el Dret, la Política i la Tecnologia. Joan Majó ho ha definit, ras i curt, amb aquestes paraules: l'ànima, complexa i ambigua, d'Europa. Per tal d'aprofundir en les possibilitats i la viabilitat d'aquest esperit, d'aquesta ànima, d'aquest univers mental, proposem aquest repte quan ens trobem submergits en una època orfe de les dues referències principals culturals com és el cas de la del llibre, de la cultura del llibre (Bíblia, Torà o Alcorà) i la dels llibres (sorgiment de nous gèneres com la novel·la o l'assaig després de la Il·lustració). Així, doncs, aquest repte vol escatir si és possible mantenir els valors de l'humanisme –com a priori pedagògic (Fullat, 2004)– en aquesta època postmoderna i posthumanista, o, amb més precisió, transhumanista. És a dir, es proposa tornar a les fonts literàries d'Europa o, el que és el mateix, sobre la narrativa europea, que està integrada per la literatura religiosa-sapiencial, la literària i la filosòfica. Si vivim en un món "emparaulat", la història d'Europa també es dona d'una manera emparaulada, és a dir, articulada sobre la base de textos que cal saber llegir per tal d'interpretar els valors que destil·len. Dit amb altres mots, i tot parafrasejant Gadamer, no és que Europa tingui història, sinó que la història europea ens té a nosaltres.

Paraules clau

Humanisme, Europa, cultura, pedagogia, ocupabilitat, ciutadania, postmodernitat, posthumanisme, transhumanisme.

Per què un repte?

Davant de la crisi de l'humanisme i del declivi d'Europa que, cada vegada ha de viure més del seu passat cultural (tal com confirma el turisme i la cultura museística, una mena de patrimoni de la "ruïna"), es tracta d'intentar sistematitzar un cos de relats formatius, amb un sentit geopolític, sobre la tradició pedagògica i cultural continental, en el ben entès que –d'acord amb el treball hermenèutic– es vol enllaçar el passat amb el futur, l'experiència amb l'expectativa, la història amb la prospectiva. No per atzar, en aquesta proposta es combina l'estudi del pensament pedagògic amb la dimensió internacionalista de l'educació, és a dir, l'antiga pedagogia comparada. Per tant, i en un context d'alta densitat tecnològica, quan dominen els big data i les "tecnoutopies", el paisatge cultural europeu s'ha anat difuminant, fins al punt que alguns historiadors com Mark Mazower, en un llibre recent, ha narrat les vicissituds de l'Europa negra. En efecte, es pot afegir que aquest darrer segle, el xx, el de l'Europa negra, va començar amb l'inici de la Gran Guerra el 1914 fins que va arribar a un atzucac amb el III Reich. Tal com va palesar Joseph Roth, Europa només era possible sense el Tercer Reich que, com és ben sabut, volia establir un continu amb el II Reich o imperi germànic sorgit el 1871 de la fundació de la gran Alemanya, sota la direcció de Prússia i la dinastia dels Hollerzohen.

Naturalment, després del nazisme i del comunisme soviètic, va sorgir una època d'il·lusions que va seguir a la caiguda del mur de Berlín (1989). Amb tot, la vella Europa va caure de bell nou en el desànim amb la crisi del 2008, després de la gran cavalcada europeïsta dels anys vuitanta (González, 2010). De fet, aquest avançament en la idea d'Europa va culminar en el tractat de Maastricht, que va entrar en vigor l'1 de novembre de 1993, i que va permetre passar de la *Comunitat* (paraula proposada per Monnet) europea a la Unió Europea, amb la qual cosa es reafirmava el desig de convergència i unificació. Tot amb tot, avui la idea d'Europa –que com hem vist, constitueix per alguns una mena d'universal pedagògic– es debat entre els defensors i detractors, els euroescèptics, tal com confirma l'ascens de la ultradreta a diferents indrets del continent com Hongria que per tradició (religió, alfabet i vocació) pertany a Occident. No és una casualitat, que la crisi financera que va esclatar el 2007 hagi fet estralls en les classes mitjanes europees, amb la qual cosa la cultura ha retrocedit d'una manera clara, circumstància que es fa evident amb el fet que el llibre ha deixat de ser un referent cultural i formatiu de primer ordre, de la mateixa manera que minvaven les seguretats d'altre temps, un fenomen que Stefan Zweig ja va reflectir i que Letta té ben present. Altrament, l'impacte de les noves tecnologies i una cultura cada vegada més globalitzada pot fer invisible la idea d'Europa, tot corroborant el que T.S. Eliot havia anunciat el gener de 1939, quan la barbàrie era a punt d'esclatar. D'alguna manera, i enllà d'aquestes consideracions, Europa es pot explicar com una dialèctica que, des d'un punt de vista pedagògic, planteja una tensió entre el saber liberal-humanista i el saber tècnic-aplicat. Com conciliar ambdues vessants, per tal de garantir una Europa democràtica i liberal, humanista i tecnològica, que sense negligir la formació es preocupi per l'ocupabilitat, esdevé un autèntic repte que sembla raonable formular.

Quins haurien de ser els compromisos?

Per la nostra part, ens comprometem a elaborar un article sobre aquesta qüestió plantejada. Un article elaborat per diferents professors de l'Institut, liderats per Isabel Vilafranca, Conrad Vilanou i Jordi Garcia, i altres aliats a l'IRE però membres del Grup de Recerca en Pensament Pedagògic i Social (GREPPS), després d'un treball de lectura i d'anàlisi, tot aprofitant les trobades que duem a terme sovint com és el cas del cicle de Literatura europea i fronteres que, al llarg del curs 2017-18, convida a la reflexió pedagògica a partir de la lectura i la interpretació de diferents novel·les. Des del punt de vista epistemològic, seguim les pautes del culturalisme pedagògic, que des del temps de Dilthey i Spranger ha estat una línia de recerca que, a la Universitat de Barcelona, ha tingut gran defensors com Joaquim Xirau, Joan Roura-Parella, Joan Tusquets, Alexandre Sanvisens i Octavi Fullat, entre altres. Si epistemològicament optem pel culturalisme pedagògic, com a opció metodològica ens situem en la perspectiva de la hermenèutica i, més en concret, en el corrent de la pedagogia hermenèutica de gran arrelament a Europa, sobretot a Itàlia, Alemanya i Portugal.

Altrament, som conscients que aquest culturalisme pedagògic s'articula a través de la paraula escrita, dels textos que no només són filosòfics-pedagògics, sinó també literaris. En efecte, la postmodernitat ha fet que puguem dir que vivim una època postfilosòfica (la crisi dels metarelats denunciada per Lyotard), postpedagògica (de la pedagogia sistemàtica, incapaç d'estructurar un cos articulat d'acord amb els postulats de la filosofia hegeliana) i posthistòrica (la fi de la història i, més en concret, de la història de salvació comunista). Malgrat això, i sobre la base de l'hermenèutica, considerem que és factible replantejar els grans problemes educatius, després d'una anàlisi aprofundida que permeti noves lectures i interpretacions, amb l'ajut de les narratives literàries. Bona prova d'això és el nostre convenciment vers la importància del seminari, peça fonamental del funcionament universitari germànic, com a espai d'aprenentatge per llegir i interpretar textos.

Quines són les tendències actuals?

És obvi que, tal com hem plantejat, es detecten diverses tendències. Unes emfasitzen la importància d'Europa, mentre que d'altres –el Brexit és una prova– malden per la seva reconfiguració i, fins i tot, desaparició. Es constata, doncs, una tendència centrífuga-centrípete. Al seu torn, hi ha qui reclama una Europa econòmica, tal com sovint ha fet el Banc Central Europeu (sobretot des de la crisi de 2008) en perjudici d'una Europa social. Naturalment, l'educació queda al mig de tot plegat, d'aquests vectors, un punt de cruïlla que cal replantejar no només des del punt de vista d'enfortir l'educació com un bé comú (que va més enllà del públic) sinó també tot, si s'escau, enfortint la idea d'Europa o el que per a alguns és l'ànima europea, una ànima que depèn de la cultura i, per aquest motiu, esdevé una via pedagògica que segueix un fil que ve de lluny d'acord amb la Paideia grega, la *Humanitas* llatina, l'*Studium* medieval, la *Sapientia* renaixentista i la formació (*Bildung*) moderna. Al cap i a la fi, un dels drames d'Europa és que la Bildung es va pervertir, tot esdevenint *Kultur*, per bé que aquest desig de formació no es pot deslligar d'una atenció sobre l'ocupació. En darrer terme, la formació humanística i la preparació professional han de ser els dos elements que han de configurar el desig d'una educació europeista que, a més, no pot desatendre la perspectiva de la idea de ciutadania. Tenim, doncs, tres punts clau: formació, ocupabilitat i ciutadania.

Referències bibliogràfiques

- Diversos autors (2015) *Europa: retrobar l'ànima. Qüestions de vida cristiana*. Vol. 253.
- Fullat, O. (2000) "Europa com a tasca i com a feina", *Temps d'Educació*. Vol. 23, pàgines 335-393.
- (2004) "Occident, a priori educatiu", *Diàlegs*. Vol. 7, núm. 24, pàgines 87-110.
 - (2005) *Valores y narrativa. Axiología educativa de Occidente*. Barcelona: Publicacions i edicions de la Universitat de Barcelona.
- González, F. (2010) *Mi idea de Europa*. Barcelona: RBA.
- Letta, E. (2017) *Hacer Europa y no la guerra. Una apuesta europeísta frente a Trump y el brexit*. Barcelona: Península.
- Malaparte, C. (2015) *El Volga nace en Europa*. Barcelona: Tusquets.
- Maragall, P. (1999) *Europa próxima*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Márai, S. (2016) *Lo que no quise decir*. Barcelona: Salamandra.
- Martín de la Torre, V. (2015) *Europa, un salto a lo desconocido*. Pròleg de Javier Solana. Madrid: Encuentro.
- Mazower, M. (2017) *La Europa negra*. València: Barlin Libros.
- Milosz, C. (2005) *Otra Europa*. Barcelona: Tusquets.
- Petschen, S. (2007) "A la Unión Europea la hizo la pedagogía", *El País*, 16 de maig.
- Roth, J. (2004) *La filial del infierno en la Tierra. Escritos desde la emigración*. Barcelona: Acantilado.
- Semprún, J. (2008) *Pensar Europa*. Barcelona: Centre de Cultura Contemporània de Barcelona.
- Zweig, S. (2001) *El mundo de ayer. Memorias de un europeo*. Barcelona: Acantilado.
- (2017) *La desintoxicación moral de Europa y otros escritos*. Barcelona: Plataforma editorial.